

Література

1. Дюмулен И. И. Международная торговля. Тарифное и нетарифное регулирование, Всероссийская академия внешней торговли: 2-изд. — М.: ВАВТ, 2009. — 544 с.
2. Мазаракі А. А. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: Навч. посіб. / Ред. А. А. Мазаракі. — К.: КНТЕУ, 2003. — 271 с.
3. Рубинштейн Т. Б. ВТО: практический аспект. — М.: Гелиос АРВ, 2004. — 528 с.
4. Циганкова Т. М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 660 с.
5. Bown Chad P. «The 1st Quarter 2010 Protectionism Data: Requests for New Trade Barriers Fall for Second Consecutive Quarter; Newly Imposed Barriers Also Fall» A Monitoring Report to the Global Antidumping Database, World Bank, 25 May 2010.
6. Bown Chad P. The Global Resort to Antidumping, Safeguards, and Other Trade Remedies Amidst the Economic Crisis. World Bank Policy Research Working Paper Series, 1 September 2009.
7. Bown Chad P. (2009) The Pattern of Antidumping and Other Types of Contingent Protection // World Bank. — 21 October 2009.
8. http://www.wto.org/english/tratop_e/tratop_e.htm — офіційна веб-сторінка СОТ.
9. http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=3478 6-офіційна веб-сторінка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Статтю подано до редакції 8.02.11 р.

УДК 339.5

Ж. В. Лазаренко, аспірантка
кафедри міжнародної торгівлі
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ГЕНЕЗИС СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

АНОТАЦІЯ: У статті дано характеристику основних етапів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин та описано генезу інструментів регулювання в контексті еволюції світової торгівлі. Розроблено періодизацію домінуючих торговельних політик, що використовувалися країнами світу залежно від періоду розвитку міжнародних відносин. Виділено нові тенденції в регулюванні

зовнішньої торгівлі — неопротекціонізм. Зроблено загальний огляд застосування тарифних та нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: еволюція міжнародних торговельно-економічних відносин, інструменти регулювання міжнародної торгівлі, тарифні та нетарифні бар'єри, неопротекціонізм.

АННОТАЦИЯ: В этой статье охарактеризованы основные этапы развития международных торгово-экономических отношений и рассмотрен генезис инструментов регулирования в контексте эволюции мировой торговли. Разработано периодизацию доминирующих торговых политик, которые применялись странами в зависимости от периода развития международных отношений. Выделено новые тенденции в регулировании внешней торговли — неопротекционизм. Сделан общий обзор применения тарифных и нетарифных ограничений в международной торговле.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: эволюция международных торгово-экономических отношений, инструменты регулирования международной торговли, тарифные и нетарифные барьеры, неопротекционизм.

ANNOTATION: In this paper the main stages of trade and economic relations are characterized. It was considered genesis of instruments of trade controls in the context of world trade evolution. The periodization of dominant trade politics, which were used by countries depending on period of international relations, was developed. It was emphasized new trend in trade controls — neoprotectionism. The overview of usage tariff on non-tariff barriers in international trade was made.

KEY WORDS: evolution of trade and economic relations, instruments of trade controls, tariff and non-tariff barriers, neoprotectionism.

Постановка проблеми. Попри велику увагу, приділену питанню впливу інструментів регулювання міжнародної торгівлі на світовий товарообмін є необхідність більш ґрунтовно дослідити їх еволюцію в контексті розвитку міжнародних торговельних відносин. Це дасть більш глибоке розуміння при яких історичних подіях виникла об'єктивна необхідність у появі та застосуванні тих чи інших інструментів, для якого типу торгової політики вони характерні. Дослідження вищевикладених питань дасть змогу оцінити ефективність державного регулювання зовнішньої торгівлі в процесі еволюції міжнародних торговельно-економічних відносин та допоможе скоригувати майбутні дії країн у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед теоретичних праць із питань інструментів впливу держави на зовнішньоторговельні товаропотоки в історичному контексті можна виділити праці таких учених, як Т. М. Циганкова, А. В. Данильцев, К. М. Колесников, Т. В. Кальченко. Проблема обмеження експортної діяльності і сприяння її розвитку присвячені праці Т. М. Циганкової, П. П. Мазурок, В. А. Ведькал, О. П. Губенко та Н. Б. Тихоною. Серед іноземних учених ці питання досліджувалися Р. Болдвіном, М. Требілкоком, Р. Ховзом. У цілому можна констатувати досить широке висвітлення у науковій літературі питань експортної політики держави, інструментів її регулювання.

Мета статті. є дослідження генези інструментів регулювання світової торгівлі в контексті еволюції міжнародних торговельно-економічних відносин.

Основні результати дослідження. Центральною ланкою світогосподарських зв'язків завжди була і залишається міжнародна торгівля [1, с. 7]. Вона є історично першою формою міжнародних економічних зв'язків, що являє собою обмін товарами та послугами між державно оформленими національними господарствами [1, с. 8]. Для національного господарства участь у міжнародній торгівлі набуває форми зовнішньої торгівлі, яка, в свою чергу, складається з експорту та імпорту товарів та послуг.

Міжнародна торгівля виникла на зорі виникнення перших державних утворень. Невід'ємною частиною міжнародної торгівлі стало її регулювання.

В елліністичну епоху з появою великих територіальних держав-монархій, стає ледь не систематичним пряме чи опосередковане втручання держави у зовнішню торгівлю. Таке втручання не було чимось новим чи безпрецедентним, але саме в класичну і тим більше елліністичну добу воно набуває рис свідомого економічного регулювання [4, с. 9]. Головним економічним мотивом такого регулювання першочергово була можливість відносно ефективно збирати податки з купців. Тому мито першочергово сформувалося на товари, які виготовляли на внутрішніх ринках і пересувалися по внутрішнім дорогам. Отже, тарифне регулювання з'явилося в стародавніх суспільствах, набуло розвитку форм в античні часи, а в період середньовіччя остаточно закріпилося і набуло повсюдного та широкого застосування [4, с. 13].

Чи не найактивнішими методами регулювання зовнішньої торгівлі були методи спрощення та зменшення кількості митних

платежів. До основних інструментів такого способу регулювання торгової активності — надання права безмитної торгівлі. Таке право поширювалося як на приватних осіб та їх об'єднання, так і на держави [4, с. 16].

Крім економічних засобів регулювання зовнішньої торгівлі активно використовувалися політичні, а, нерідко, і грабіжницькі методи. Наприклад, дари, данина, військова здобич, пограбування. Засоби позаекономічного регулювання зовнішньої торгівлі жорстко обмежували сферу функціонування вільної торгівлі. У зв'язку з цим такі методи державного регулювання торговельної активності, як грошово-фінансове регулювання, установлення державних монополій на продаж, прямі заборони експорту, митне регулювання, в основному не прагнули до стимулювання власного виробництва і сприяння розвитку певних економічних галузей, боротьби з конкурентами і підтримання вітчизняного виробника. Головною метою всього комплексу перелічених заходів було задоволення інтересів державного бюджету, тобто гарантування подальшого збагачення державної скарбниці за рахунок торговельного мита, митних платежів та інших засобів [4, с. 23].

II етап характеризується промисловими революціями, що замінили мануфактурне виробництво великою машинною індустрією в усіх розвинутих країнах.

Характерною рисою цього етапу є випереджаючі темпи зростання світового товарообороту порівняно з темпами зростання промислового виробництва в світі, що свідчить про велике значення для країн розвитку зовнішньої торгівлі. Суттєвою ознакою цього періоду є вивезення товарів. Все це пояснює зародженням політики фритредерства у провідних державах того часу, зокрема у Великобританії [5, с. 15].

III етап характеризується такими основними середовищними чинниками як науково-технічний прогрес у виробництві товарів, який забезпечив зниження ваги одиниці товару, підвищення якості збереження продукції під час транспортування; подальше вдосконалення транспортних шляхів; динамічний розвиток промислового виробництва у найрозвинутіших країнах; початок формування транснаціональних корпорацій, міжнародних монополій.

За останнє десятиріччя цього етапу (1904—1914 рр.) темпи зростання світової торгівлі уповільнюються, що передусім пояснюється посиленням протекціоністських тенденцій, зумовлених

зростаючим впливом монополій на зовнішньоекономічну політику своїх держав. Характерною рисою цього періоду був агресивний протекціонізм. Інструменти міжнародної торгівлі були засобом ворожнечі між державами, засобом пригнічення більш слабого суперника [5, с. 17].

Чверть сторіччя (1914—1939 рр.), що тривав IV етап, позначені подіями Першої світової війни та її руйнівними наслідками для економік європейських країн, економічними кризами 1920—1921 рр. та 1929—1933 рр., початком формування двох світових систем господарства.

V етап розвитку міжнародної торгівлі дістав ще назву «золотого» — саме в цей період було досягнуто 7 % щорічного приросту світового експорту. В цей період відбувся розпад колоніальної системи, який почався після Другої світової війни, посилися позиції двох світових систем господарства — капіталістичної та соціалістичної, активу візувався процес формування регіональних економічних інтеграційних угруповань та поява глобальних міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ).

У сфері регулювання ці роки позначені розширенням державного впливу на розвиток зовнішньої торгівлі та перехід від жорсткого протекціонізму до політики лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків. Цьому сприяло підписання ГАТТ, метою перших шести раундів багатосторонніх торговельних переговорів між країнами-членами якої стало зниження рівня тарифного регулювання.

VI етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується такими чинниками міжнародного середовища, як посилення міжнародної конкуренції, зміцнення існуючих і поява нових інтеграційних угруповань, поступова індустріалізація більшості країн, що розвиваються, проблема заборгованості як цих країн, так і постсоціалістичних економік, розпад світової соціалістичної системи господарства [5, с. 17].

Усі вищевикладені фактори вплинули на сферу регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин. На цьому етапі чітко окреслений такий домінантний процес, як неопротекціонізм: перехід до переважно нетарифних і завуальованих інструментів захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Це

пов'язано з тим, що після восьми раундів багатосторонніх переговорів у ГАТТ більшість ставок мита стали конвенційними, ліберальнішими та не забезпечуючи необхідний (або бажаний) рівень захисту.

VII етап, період глобалізації, багато в чому продовжив основні тенденції попереднього етапу. Для нього характерне подальше зростання ролі міжнародної торгівлі, посилення впливу країн що розвиваються та активне утворення регіональних об'єднань. У цей період відбувається грандіозна за своїм масштабом подія — утворення Світової організації торгівлі (СОТ). Наслідком стала уніфікація правил міжнародної торгівлі та подальша її лібералізація. Разом з цим у сфері регулювання зовнішньої торгівлі набув подальшого розвитку та поширення неопротекціонізм.

На сучасному, VIII етапі, відбувся ключовий поворот у розстановці сил на світовій арені. Так, відбувається повноцінна інтеграція країн що розвиваються у глобальну економіку, зокрема, у систему міжнародної торгівлі. Вони створили конкуренцію розвинутим країнам та в СОТ, а саме раунду Розвитку (Доха-раунд), чітко окреслили свої позиції та висунули ряд вимог до країн-лідерів. Небажання останніх йти на компроміс і стало причиною кризи СОТ, яка полягає в неспроможності завершити Доха-раунд вже протягом десяти років.

Характерною рисою цього періоду стала глобальна рецесія світової торгівлі внаслідок фінансової кризи 2008-го року. Ріст міжнародної торгівлі скоротився з 2,1 % у 2008 році до — 12,2 % у 2009 році [8, с. 20].

У міжнародній торгівлі на цьому етапі значно посилюється роль природних ресурсів. У зв'язку з революційним розвитком транспорту, зростанням населення планети, природні ресурси, як-то нафта, газ, залізні руди, стають ключовим об'єктом торгівлі на світовій арені. Їх частка в торгівлі товарами складає приблизно 24 %. У той же час, протягом останнього десятиліття вартість останніх підвищувалася в середньому на 20 % щорічно.

Що стосується регулювання, то цьому періоду притаманна подальша модернізація неопротекціонізму. На цьому етапі нетарифне регулювання відбувається з метою захисту навколишнього середовища, безпеки населення країни та встановлення вищих стандартів, ніж загальноприйняті міжнародні. Такі інструменти застосовують переважно розвинуті країни, що значно обмежує

експортні можливості країн що розвиваються. Разом з тим, не дивлячись на кризові явища в світовій економіці, рівень тарифного протекціонізму не підвищується. Крім того, відбувається активна лібералізація торгівлі в рамках міжрегіональних та внутрішньо регіональних угруповань типу «Південь-Південь». Це є об'єднання переважно країн що розвиваються і активна кооперація в їх межах є своєрідною відповіддю розвинутим країнам на дискримінацію у сфері міжнародної торгівлі.

Таким чином, ми пропонуємо наступну періодизацію розвитку системи регулювання торгівлі в контексті еволюції міжнародної торгівлі:

I — стародавні цивілізації (починаючи з VI—V ст. до н. е.);

II — з XVIII ст. до першої половини XIX ст.;

III — кінець XIX ст. — 1914 р.;

IV — міжвоєнний період (1914—1939 рр.);

V — повоєнний період (50-ті—60-ті рр. XX ст.);

VI — новий період (70—80 рр. XX ст.);

VII — період глобалізації (90-ті рр. XX ст.);

VIII — сучасний період (початок XXI ст.).

Кожному із зазначених вище восьми етапів розвитку світової торгівлі притаманні певні середовищні чинники розвитку і роль міжнародної торгівлі у розвитку національних господарств та пріоритетні методи регулювання зовнішньої торгівлі більшості країн світу (табл. 1).

Таблиця 1

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Етапи	Особливості міжнародних та торговельно-економічних відносин та процесів	Ключові інструменти та специфіка особливості регулювання
I — стародавні цивілізації (з VI—V ст. до н. е.)	Формування перших державних утворень Регулювання внутрішньої і зовнішньої торгівлі Відсутність сформованої торговельної політики держав Фіскальний та політичний характер регулювання торгівлі	Поява мита та його різновидів (сезонне, преференційне, фіскальне). Зародження нетарифних інструментів регулювання торгівлі. Неекономічні інструменти регулювання торгівлі (політичні, грабіжницькі)

Продовження табл. 1

Етапи	Особливості міжнародних та торговельно-економічних відносин та процесів	Ключові інструменти та специфіка особливості регулювання
II — період індустріалізації (з XVIII ст. до першої половини XIX ст.)	Промислові революції Залучення нових регіонів земної кулі до міжнародного товарообміну Вивезення товарів Лідерство Великобританії на світовому ринку	Перевага політики протекціонізму Зародження політики фритредерства
III — кінець XIX ст. — 1914 р.	НТП у виробництві товарів Вивезення капіталу Швидке зростання товарообороту Зміна співвідношення сил на світовому ринку (зменшення впливу Великобританії та Франції) Концентрація торговельних зв'язків між найбільш розвинутими країнами	Посилення протекціоністських тенденцій Перехід від захисного до наступального протекціонізму
IV — міжвоєнний період (1914—1939 рр.)	Наслідки Першої світової війни (економічні та політичні) Економічні кризи (1920—1921 рр., 1929—1933 рр.) Тривале та глибоке порушення торговельних зв'язків	Посилення митного протекціонізму Крах міжнародної валютної системи та виникнення валютних блоків
V — повоєнний період (50-ті — 60-ті роки XX ст.)	Посилення диференціації двох світових систем господарства Розпад світової колоніальної системи Формування регіональних інтеграційних угруповань Поява глобальних міжнародних організацій Збільшення темпів росту світового товарообороту Посилення позицій Японії, ФРН, Італії, Канади; зменшення питомої ваги США, Великобританії в світовому експорті	Перехід до політики лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків Лібералізація в сфері митно-тарифного регулювання внаслідок завершення переговорних раундів під егідою ГАТТ

Закінчення табл. 1

Етапи	Особливості міжнародних та торговельно-економічних відносин та процесів	Ключові інструменти та специфіка особливості регулювання
VI — новий період (починаючи з 70-х років XX ст.)	Підвищення ролі зовнішньої торгівлі в економічному розвитку країн Посилення конкуренції між країнами Тріади (США, Японія, країни ЄС) Зміцнення існуючих і поява нових інтеграційних угруповань Індустріалізація більшості країн, що розвиваються Розпад світової соціалістичної системи господарства	Перехід від тарифного до нетарифного регулювання Неопротекціонізм Стимулювання експортного виробництва Зміщення акцентів з мінімізації тарифних на усунення нетарифних бар'єрів у рамках ГАТТ Поява тенденції до створення замкнутих економічних блоків
VII — глобалізаційний період (90-ті роки XX ст.)	Утворення Світової Організації Торгівлі (СОТ) Посилення позицій країн що розвиваються Продовження утворення регіональних об'єднань Значний вплив наднаціональних інститутів на політику держав світу	Уніфікація правил торгівлі, яка відбулась під егідою СОТ Розвиток неопротекціонізму Лібералізація торгівлі в рамках інтергаційних угруповань
VIII — сучасний період (початок XXI ст.)	Відбувається перестановка сил на світовій арені Повноцінна інтеграція країн, що розвиваються в глобальну економіку Загострення проблем найменш розвинутих країн Посилення та вибух кризових явищ у міжнародній економіці Криза наднаціонального регулювання, зокрема СОТ Поступове зростання ролі ресурсів у світовій торгівлі	Подальша модернізація інструментів неопротекціонізму Розвиток регіональних угруповань у напрямку міжрегіональної та внутрішньо регіональної лібералізації торгівлі Збереження низького рівня тарифного протекціонізму Високий рівень субсидування сільського господарства в найбільш розвинених країнах світу

Висновки. У процесі розвитку міжнародних відносин, починаючи зі стародавніх цивілізацій, сформувалися всі основні інструменти тарифного та нетарифного регулювання. Подаль-

ше їх застосування обумовлювалося економічною політикою держави, курс якої змінювався від країни до країни залежно від рівня її економічного розвитку та кон'юнктури світового ринку. Так, від періоду до періоду, від країни до країни, домінувала торговельна політика протекціонізму, фритредерства, а згодом, неопротекціонізму. Тим не менше, політика протекціонізму у міжнародному масштабі завжди відігравала провідну роль.

У повоєнний період, унаслідок появи організацій, покликаних регулювати міжнародну торгівлю, зокрема системи ГАТТ—СОТ, країнами було взято курс на розширення інструментів регулювання торгівлі, так як традиційні засоби, як-то мито, квотування, ліцензування тощо не давали бажаного рівня захисту, так як ці інструменти вже не могли використовуватися повною мірою. Таким чином, до кінця ХХ століття сформувалася широка мережа тарифних та нетарифних заходів.

Література

1. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т.М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 194—195.
2. Герасимчук В.Г. Міжнародна економіка: навчальний посібник / В. Г. Герасимчук, С. В. Войтко. — К.: Знання, 2009. — 302 с.
3. Данильцев А. В. Основы торговой политики и правила ВТО. — М.: Междунар. отношения, 2006. — 448 с.
4. Колесников К. М. Проблема регулювання торгівлі античними державами Північного Причорномор'я в джерелах та історіографії. Збірник наукових праць «Історія торгівлі, податків та мита». — Дніпропетровськ, 2007. — С. 9—24.
5. Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 488 с.
6. Чубарев В. Л. Міжнародне економічне право: Підручник / В. Л. Чубарев. — К.: Хрінком Інтер, 2009. — 368 с.
7. Trebilcock Michael J. and Robert Howse. Regulation of International Trade. London and New York: Routledge, 3d edition, 2005. — P. 600.
8. WTO, World Trade Report, Geneva 2010. — P. 256.